

ATLAR

1.GİRİŞ

Mehmet dede askerlikte yani seferberlik yıllarında bir anısını anlatır. İzin ister komutanı vermez. Nişanlısı (yavuklusu) özler deyince soracağı soruyu bilince, hem de kafadan hemen bilince izin vereceğini söyler. Mehmet'in hesaplayamayacağını bildiği soruyu keyifle sorar.“80 sarı at,90 doru at 100 kırat, nalı, mihı ne eder?” Mehmet dede ayakta hazır ol da, istifini bozmadan kafasını bir sağa bir sola oynatarak, dudaklarını kıpırdatarak, gözünü kah açıp kah kapatarak hemen cevaplar. Komutan şaşkınlık içinde aferin bile demeden izin verdiğini eliyle işaret eder.

Çukurova da söylenen güzel bir darbı mesel var. Adamın ata ihtiyacı olmuşta beyden istemekten çekinmemiş. Kınayanlara da demiş.

“ Varın bir at isterim beyden

Verirse biner giderim

Vermezse döner gelirim”

Tek tırnaklı at giller grubuna genel olarak at adı verilir. Hepsi ot ile beslenir.

Canım at. Atım. Atımız At ile bir atımlık değiliz. Var olduk at ile. Atı ata ata, bir atımlık’a, ordan atma biradere dönüştüren kısırlığımız, at? dan bizi koparmakla başardı.

Hikâye der ki; “Bir çivi bir nal kurtarır. Bir nal bir at kurtarır. Bir at bir er kurtarır. Bir er bir komutan kurtarır. Bir komutan bir ordu kurtarır. Bir ordu bir devlet kurtarır.” Hepsinin başı da ihmale dayanır. Eskiler derlermiş. At olmasa devlet olmaz. Devletler ova tutarlarmış Ovalarda haralar, haralarda yağız atlar yetişirmiş.

At asil ve muhteşem bir hayvandır. İlim adamlarına göre insana en yakın dost hayvan attır. At hayal kurar, düş (rüya) görür, duygulanır,ağlar, özler, uyur. İnsanlığın hikayesinde at ile devlet birbirinden ayrılmaz. At ile devlet şöyle anlatılır.

- At devlete benzer
- At tükenir, devlet sarsılır
- At uyumaz, devlet uyumaz
- At düşünür devlet plan yapar
- At hisseder, devlet tedbir alır.

Velhasıl at bir kaledir. Kale devleti de, devlet milleti ayakta tutar.

2. TARİH

Köyden şehre göçmeden yaşanan kırsal hayatta herkes atı bilirdi. Yolların olmadığı motorlu araçların çalışmadığı devirlerde ulaşım, at, katır, eşek üzerinden yapılırdı. Hayvanların çekişlerine göre yaylı, tekerli, araba, kağını gibi araçlar vardı. Bunların içinde at ve at arabası en baştan geleni idi.

Gerçekten de Türkler tarihten beri at ile öyle içice olmuşlar ki, ferti, toplum, devlet hayatının bir parçası olmuşlar. Atsız hayat, toplum, devlet düşünülemez.

Atalarımız ta orta asya bozkırlarından Anadolu ya atlar ile geldiği kesin. Atlar bu kavimler göçünde çok amaçlı kullanılıyordu. Binekte araçları, yükte, araba çekmede, savaşta, haber ulaştırmada, yarışta, avda, çobanlıkta.

Osmanlı devleti kurucusu Osman beyin dedesi Süleyman Şah atıyla fırat nehrini geçerken boğulduğu, buna izafeten türbe yapılarak tarihe, vatana mühür vurduğu kesindir.

Türklerin medeniyete kazandırdığı iki mühim şey bilinir. Biri at, diğeri demir. İkiside medeniyet kurucusudur. Türkler at ve demir üstünlüğü ile medeniyeti orta Asya'dan ta Anadolu'ya taşırlar. Türk dünyasının üç temel değeri var; at, avrat, silah. Bu üçlü medeniyet'in sacayağını oluşturur.

Hep bildiğimiz bir cümle. “ Türkler at sırtında doğar, yaşar, at sırtında ölür” Yani atla var olan medeniyet demek bu. At olmasa idi Asya kıtası bunca geniş topraklarda devlet kurulabilir miydi? Ta Orta Asya'dan Anadolu'ya, oradan Avrupa içlerine Viyana'ya kadar gidilir miydi? İslam orduları da Endülüse at sırtında ulaştılar. At ülke fethetmenin, devlet olmanın, imparatorluk kurmanın sembolü olmuştur. Atın tarih ve medeniyet rolü en fazla bizde ortaya çıkar.

Cengiz Han: “Bir çivi bir nalı, bir nal bir tırnağı, bir tırnak bir ayağı, bir ayak bir atı, bir at bir kumandanı, bir kumandan bir vatani mahvedebilir”.

Atila:”Atımın geçtiği yerde ot bitmez”

Timur: “Karnı tok at yorulmaz”

Yavuz Sultan Selim:”Alimleri bindiği atın ayağından üstümüze sıçrayan çamur, şerefimizdir”

İbni Haldun, havyalar arasında insana en yakın olan at der. Sadakatı, sabrı, hizmeti, düş görmesi, düşünceli oluşu gibi vasıflarından bahseder.

Kaşgarlı mahmud, Divanı Lügatî't-Türk' de “At Türk'ün kanadıdır” demektir. Batılı yazarlardan Sidonius' a göre “ at, başka bir kavmi sadece sırtında taşır, fakat Hun kavmi at sırtında ikamet eder”.

Avrupalılar Hunları “ata yapışık kavimler” diye adlandırılmışlardır. Bizans kaynakları da, “Türkler sanki at üstün de doğmuşlardır, yerde yürümesini bilmezler” demektedir.

Köroğlu Destanı’nda at, kadın, silah üçlüsünü birlikte görürüz. Destanda Köroğlu’nun dedesinin seyyis olması, ata verilen önemi anlatır.

Buradan yola çıkarak söyleyebiliriz ki Eski Türkler için at yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir.

At, erin kanadı ve övücüsüdür. Atlar insan dilinden anlarlar. İnsanlar gibi konuşurlar,

Anadolu da at motifine mezar taşlarında sık sık rastlanır. Mezar taşına at ve silah(tabanca) kazınır.

3.ATGİLLER

At, Atgiller familyasına dahil otobur bir memeli hayvandır. Değişik işlerde kullanılır. At evcilleştirilmiştir. Evcilleri olduğu gibi bozkırlarda yabani atlar sürüler yıldı halinde yaşar. En meşhur at türleri Arap, İngiliz, Çin, Ahal Teke ve Midillidir. Atların hemen hepsi tek toynaklı ve uzun kafataslıdır. Atın kafası iri ve uzundur. Ağzında kırk tane diş bulunur. Öğütücü ve kemirici dişler arasındaki boşluğa gem takılmaktadır. Kutup ülkeleri dışında her yerde yaşar.

Atın damızlık olarak kullanılan erkeğine aygır, dişisine kısarak, yavrularının yeni doğmuşuna kulun, biraz büyümüşüne tay denir. Atlar geceleri bacak eklemlerini kilitleyerek ayakta uyurlar . Uykusu çok hafiftir,on dakika uyur on dakika uyanık kalır.

Atın görme ve koku alma duyuları kuvvetlidir. Derisi duyarlıdır.Kısa ve çeşitli renkte parlak kıllarla örtülüdür. Boynunun üstündeki uzun tüylere yele denir. Atlar renklerine göre kula, yağız, kır, doru gibi adlarla adlandırılır. Binek, koşu, yarış atı diye de gruplara ayrılırlar.

Atın ağzında 40 diş vardır. Öğütücü ve kesici dişleri arasındaki boşluğa gem takılır. Yaşlandıkça dişleri aşındığı için, ağzına bakılarak yaşı tahmin edilir.

At, çok eski zamanlardan beri insanların en büyük dostu ve yardımcısı olmuştur. Eski devirlerde modern araçların yapılmadığı zamanlarda, insanlar özellikle atın gücünden büyük ölçüde yararlanıyorlardı. Arabalarına koştukları, binek hayvanı olarak kullandıkları atlar o zamanların en iyi taşıt aracı idi. Şimdi bile, dünyanın birçok ülkelerinde atın bu özelliğinden yararlanılmaktadır. Ayrıca, atın uysallığı, soylu oluşu onu insanlara daha da yaklaştırmıştır.

Atın yerden 1,5 metre civarında yüksekliği bir ton civarında ağırlığı var. Ortalama saatte 50-60 kilometre koşar. At ayakta uyur. Uykusu çok hafiftir. Uyur hemen uyanır. At düş görür.

Atların kısa tüyleri olsa da rağmen vücut sıcaklıkları ayarlıdır. Ortalama sıcaklıkları 38 derecedir. Kışın tüyleri uzar ve yaz aylarında dökülür.

Atlar genel olarak sıcakkanlı atlar (Doğu atları) ile Soğukkanlı atlar (Batı atları) olarak ikiye ayrılır.

At bakım isteyen bir hayvandır. Üç yaşın sonunda ergin hale gelir. Kısaraklar genellikle 3 yaşında aygıra gösterilirler. Erkek atlar da üç yaşından 20-25 yaşına kadar aygırlık yapabilirler.

Damızlıklarda bu süre daha kısadır. Atın ortalama ömrü 20-25 yıldır. Ancak, 50 yaşına kadar yaşayabilen atlara da rastlanmıştır.

Genellikle at ancak üçüncü yaşından sonra arabaya koşulur, üzerine binilir.

At en zeki hayvanlardan biridir. Görüşü, kulakları keskindir. Bir tehlikeyi çok uzaktan sezinler. Bu sayede, sahiplerini ölümden kurtaran birçok atlar görülür. Sahibine çok bağlıdır. Biricisi yere düştüğü zaman yanından ayrılmaz, başucunda bekler. At, zekası dolayısıyla çok iyi eğitilebilir.

İyi cins damızlık at yetiştirmek için kurulan çiftliklere hara denir. Ülkemizde bailıca haralar: Çifteler, Çukurova, Karacabey, Karaköy, Konya, Sultansuyu haralarıdır.

4.AT TÜRLERİ

Atın rengine don adı verilir. Başlıca at donları: Yağız,al, beyaz, doru , kır, boz, ahreç , akçıl, alalı,çıl, yeşil gibi.

Doğan yavru ayağa kalkınca anneyi taklit eder. Yük atları kalın bacaklıdır. Binek ve yarış atları ince uzun bacaklıdır. Atlar çekişme huyları yerine gıpta etme huyları vardır. Bu, yarışta, hendek veya çit atlamada kendini gösterir. Birbirlerine imrenerek daha hızlı koşup öne geçerler. Yarış atları saatte 60-70 km hızla koşarlar.

Eşek ile kısarak eşleştirilirse katır elde edilir. Aygır (erkek at) ile dişi eşeğin birleşmesinden de barda katır çeşidi elde edilir. Her iki melez de üremezler. Katır, daha dayanıklıdır.

At cinsinin en tanınanlarına bakalım:

Evcil Atlar: Bazı bilim adamlarına göre atı ilk evcilleştiren topluluğun İskitler olduğu söylenmektedir. Tahminen 5500 seneden beri insanlara hizmet etmektedir. Bugünkü modern atların Asya yaban atından türediği evcilleştirilmiş atların birçok soyları vardır.

Midilli atı: Küçük, sakın ve dayanıklı bir at çeşididir. Keçi veya koç iriliğindedir. Çocuklar için iyi bir binek hayvanıdır. Hafif gezinti arabalarına koşulduğu gibi maden ocaklarında da istifade edilir. Parklarda, sirklerde kullanılır.

Çin atı: Bacakları İngiliz atından daha kısa ve Arap atından daha uzundur.

Arap atı: Çok dayanıklı mükemmel bir binek ve yarış atıdır. Arabistan'a geçen Orta Asya ve Anadolu Türk atlarından türemiştir. 24 saat su içmeden yol alırlar.

İngiliz atı: İyi bir inek ve yarış atıdır. Özellikle yarış için yetiştirilir. Arab aygırı ile İngiliz yerli kısraklarının çiftleştirilmesinden türetilmiş bir soydur. Arab atından daha uzun bacaklıdır.

5. AT HAYATI

At, bakımsız olmaz. Ata hizmet edenler karşılığını alır. O yüzden ata gözü gibi bakarlar. Seyahatler de atı dinlendirir, yedirir, içirir. Yazın çayirlara salar tımar ederler. At

yaralandığında, kötürümleştğinde öyle bırakılmaz. Daha fazla eziyet çekmemesi için kurşunla veya kılıçla öldürülür. Bu ata olan saygı ve verilen değeri gösterir.

At yapısı, kabiliyeti, gücü sayesinde öncelikle savaşlarda kullanılır. Uzun mesafeler atlar sayesinde keşfedilir. Bozkırlarda at koşturmak heyecan verir.

At, savaş, cenk yanında ekonomide de temel ulaşım aracı olmuştur. Göçebe toplumlar bir yerden bir yere at üzerinde ulaşır. At üzerinde eşya taşır at'ın ulaştığı yerlere konular göçülür. At'ın ulaştığı yerlere ticarete ulaşır. At aynı zamanda tarımda da kullanılır. Toprak işleme, ürün hazırlama, taşıma işlerini yapar.

At insana hizmet eden en sadık ve yetenekli hayvandır. Ulaşım, yük taşımada, savaşta, yarışlarda ve günlük hayatın birçok alanında kullanılmaktadır. Atlar silah ve top sesine kolaylıkla alışır ve terbiye edilmeye uygundur. At cesur, atılgan, sahibine son derece bağlıdır. Atın gözleri başının üzerindeki iki çıkıntı üzerinde yer aldığı için tehlikeyi önceden fark eder.

Atlar binek, taşıma, av, spor, savaş gibi hizmet alanları yanında etinden, sütünden yararlanılan hayvanlardır. Mecbur kalınmadıkça at kesilmez, at eti yenmez. Ancak sütü içilir. At ile ilgili yemek kültürüne bakalım. At eti, özel günlerde özel konuklara ikram edilir. At sütü, kısıraklar sağılarak kımız elde edilir. Bütün bunlar gösteriyor ki, at tarihte hayatın içinde hayatla var. Hayat atla sürer gider

6. AT SPORU

Eski şehirlerimizde at meydanları vardı. Buralarda at pazarları kurulurdu. Meydanlar at spor alanı gibiydi. At sporları yapıldı. Şehirlerde at koşu yerleri ayrıldı. Şimdiki hipodromlar oradan gelir. Şehirdeki meydanlara at meydanları denir.

Tarihte İstanbul ve İzmir de at yarışları yapıldı. Ankarada'da Cumhuriyet'in kuruluşu ile at yarışları başladı. Peşinden Adana, Samsun, Diyarbakır da yapıldığı görülür. Şimdi klüpler kuruluyor, Hipodromlar yapılıyor. At haraları kuruluyor, at yarışları yapılıyor. Altılı ganyan bahis oyunları oynanıyor.

Mesire alanlarında, düzlük ova ve meralarda at koşuları, yarışları yapılarak gelmiştir. Hatta yardımlaşma amaçlı yarışmalar olmuştur. Düğünlerde de koşu, cirit yapılmıştır. Bu yarışlarda çeşitli ödüller verilmiştir.

Yarışlara da aynı cins atlar kendi aralarında yetiştirilir ingiliz, arap, yerli atlar gibi. Eskiden sahipleri yarışçı olurken şimdi uzman seyisler at koşturuyor. Tarihte at sporları geleneksel olarak daima yapılmıştır. Gökbörü, cirit oyunları tarihten beri oynanır.

At Oyunları: Cirit, koşu, kök bar, çevgen, gök börü, devi kapma

At Yürüyüşleri: Rüzgar, dolu dizgin, rahvan, dört nala, tırıs, aheste, akçıl

Atlar saatte 60,70 km koşarlar. Birbirine bakarak daha hızlı koşar, yani yarışır. At yarışları da buradan doğar.

At üzerinde sığır, sürü güdülür. At üzerinde kuş avlanır. Çukurova da at ile ceren avlamak hikayeleri meşhurdur.

7.AT KÜLTÜRÜ

Atlar renklerine kullanıma göre türlere ayrılır. At kendisi ve kullanılan malzemelerine de çeşitli isimler alır. Dolayısıyla at kültürü var, ve bu kültürün unsurları zengin bir sözlük teşkil eder. At cinsinin isimleri yukarıda geçtiğinden tekrar edilmemiştir. Türkçede k harf at üzerine yaklaşık bin civarında kelime tespit edildiği kaynaklarda tespit edilmiştir.

Burada Çukurova yöresinde hala kullanılan bazı kelimeler verilmiştir.

Atın inanç ve değerleri dünyasında da var. Atla ilgili efsaneler üretilir. Kahramanların yanında yer alır. Kahramanlıkların sembolü haline gelir. Mesela at süratinden olmalı ki rüzgar'a benzetilir. Her yere hemen ulaşır. Hatta at'ın gökten yere insana eş, arkadaş olsun diye gönderildiğine inanılır. Yiğit ölünce atı ile gömülürmüş.

At olmazsa göçebe hayat olmaz. At sayesinde göçler yapılır. Yurtlar tutulur. Uzak yerler aşılar.

At kültür hayatının ta kendisidir. At üzerine destanlar, efsaneler anlatılır, Hikâyeler söylenir. Türküler söylenir, sazlar çalınır Sanat da atsız olmaz. At resimleri kayalara kazılır. Halı ve kilimlerde motif motif işlenir. Ahşap ve medeni eşyalara nakşedilir.

At Gereçleri: Eyer, yular, gerdanlık, göğüslük, terki örtüsü, heybe, üzengi, kamçı, at torbası, köstek, ayna, nal, çivi

Atasözü-Deyimler (sözlüklerde geniş şekilde yer alır. Bu nedenle buraya almadık)

At İsimleri: Toy, aygır, kısarak, igdiş, doru at, kırat, yağız at, ingiliz at, arap atı, türk atı, tolar atı, ahalteke, midilli

At Türleri: Aygır, kuran, kısarak, toy, kulun, igdiş, ylık: at sürüsü, at yürüyüşleri, rahvan, eskin, yorga, dörtal, tırıs

8.EDEBİYATIMIZDA AT

Manas destanında yiğide atının adı verildiği yazılı. Kahramanlar atlarıyla anılırdı. Yiğitler atlarını över. Destanlar gibi şiirlerde ağıtlarda at isimleri geçer.

Türk edebiyatında destanlar yanında halk ozanları at söyler, türküler yakılır. Ağıtlarda at işlenir. Ayrıca her asık her şair bir at şiiri yazmıştır. At üzerine şiir yazan, söyleyen şairlerden bazılarını verelim. Aslında şiir yazan herkes atı işler. Çünkü atsız, geçmişimizde, kültürümüzde, değerlerimiz düşünülemez. Köroğlu, Karacaoğlu, Dadaloğlu, Pir sultan, N-fazıl, S.karakoç, F.nafız ve diğerleri. Hatta şairler atla konulur. Atı konuşturur. Atla söyleşir.

Esasen Köroğlu, Dadaloğlu hikayeleri at destanlarıdır. Anadolu da nice halk hikâyelerinde yiğidin dostu, sırdaşı attır. At üzerine şiirler, romanlar, hikayeler yazılmıştır, yazılmaktadır. Mohaç türküsünü unutabilir miyiz? Han duvarları at ile başlar. Kültürümüz atsız olmadığı gibi edebiyatımızda atsız olmaz. Sözlü, yazılı edebiyatımız bu varlığı yok saymaz.

9. EMEKTAR ATLAR

Andırın gibi Toroslar da atlar 'gölük, beygir' gibi isimlerle anılmaktadır. Eskilerde binek atları varmış. Şimdi orman köylerinde onun veya orman emvali taşıyan yani yük çeken atlar var. Bunlara daha çok beygir denir. Katır'a Andırın yöresinde az rastlanır. Çok değil bundan 25-30 yıl öncesine kadar harmanlar altında çakmak taşları bulunan ve gem dediğimiz tahtalarla atlar tarafından sürülmekteydi. Artık bu işlemi biçer döverler ve patozlar yapmaktadır.

Atlardan başka yük taşıma da eşeklerin de kullanıldığı görülmektedir. Her iki yük hayvanı da arazinin engebeli olduğu yerlerde kullanılmaktadır.

Andırın'da atla ilgili zengin kültür birikimlerine rastlıyoruz. Atlar gerek taşıma da ve gerekse binek olarak kullanılmaya kullanılmaya nesli azalmaktadır. Bugün atların yerini traktör ve diğer tarım aletleri ve iş makineleri almıştır.

Her ne kadar teknoloji gelişse de Andırın ormancılığında at, eşek ve katır gibi hayvanlar yük taşımacılığında kullanılmaktadır. Traktörlerin kullanılmadığı engebeli arazilerde yük taşıma, Köten-pulluk çekimi gibi işlerde yine vazgeçilmez unsur olarak atlardan istifade edilmektedir.

Yakın zamanda kadar andırında at vardı. Aşağı Andırından yaylalara göçenlerin atları vardı. Geben Sisnei Karga çayırı, Akgümüş (Bunduk) ovalarında yıldı şeklinde atlar yaşadığı anlatılır. Akitiye ve civarında atlar son zamana kadar yaşadı. Aşağı Andırın ovanında atıyla meşhur kişiler bilinirdi. Şimdilerde ormanlık ve yaylalık yerlerde tek tük kaldılar.

Andırın yöresi doğa ve dağ turizmi açısından oldukça elverişli bir bölgedir. Söz konusu turizm faaliyetleri için atlar cazip ulaşım vasıtaları olacaktır. Yer yer turizm gezilerinde kullanılmaya başlamıştır. Bunun için at ırkının korunması ve yaşatılması hayati öneme haizdir.

10. NETİCE

Atları çok severim. At'a yetiştim ama doyasıya binemedim. Çocukluk aklıyla bindik şimdi ki aklım doyasıya daha çok binerdim. Atlar tozu dumana katarak gelirlerdi. Rahvan,tırız dörtnal bunlar atların yürüyüşleri. Donları, yeleleri büyülerdi. Çocukken at üzerine hikayeler dinledik. Atın ağladığını bilirdik, düşündüğünü, düşlediğini de. Atın sadakati, insanlığı anlatılırdı hep.

Attan ekmemeğini çıkaranlarda vardı. Bakıcılar, satıcılar, eyerciler. At özeldi. Atla ozla kadar olanlarda özellikleri olanlardı. At bizim soyluluk yanımıza denk düşerdi.

Yollar açıldı. Toz duman içinde gürültü, hamurtularla kopan araçlar paydahları verdi. İki tekerlekli kağı, dört tekerlekli araba gillerden değildi yabancı aydılar. Yer , içer sanıldı. Çoğu köylerde önüne yem, ot, saman atıldı. Sonra hayata gitgide girdi. Sayıldılar at, yalnız ve mazlum kaldı. Yerini araçlar alıyordu. Ata bakılmaz, aranmaz, sorulmaz oldu. At kaldı yaya o koyuldu yola.

Makine hala soğuk, at hala sıcak. Kalan at hatıralarda şiirdeki seyirlik atasözlerimizde yolumuza hala ışık tutuyor.

At, at kültürü, atla ilgili gelenek-görenekler kentleşen hayatımızda kayboldu gitti. Unutulan sanat ve zanaatlar atla birlikte kayboluyor. Kırsal kesimde bile at kültürü kalmadı. Halbuki dün kü hayatımız da atsız düşünülebilir miydi?

Atsız, öksüz kaldık. Hayatımızdan çekilirken hayatımızdan kocaman bir parça aldı götürdü. At insan gibi yalnızdır. At, ehlileşmeden toplu yaşarlar. Buna yolkı denir. Ehlileştikçe yalnızlaşır. At yalnız koşar. İnsan yalnız yaşar. Atın kaderini şimdi insanlar yaşıyor.

Not: Bu makalede; çeşitli, makale inceleme, araştırma, tezlerden yararlanılmış, ancak isim listesi eklenmemiştir.